

Nihal Atsyz

Category:

Filosofiýa, Goşgular, Hekaýalar, Kitapcy, Romanlar, Ýazyjy şahyrlaryň we alymlaryň terjimehaly

написано kitapcy | 21 январа, 2025

Nihal Atsyz NIHAL ATSYZ

Hüseyin Nihal Atsyz, meşhur türk ýazyjysy, şahyr, pedagog. Türki halklaryň taryhyna degişli birnäçe edebi eserleri we taryhy monografiýalary bardyr.

Nihal Atsyz 12.01.1905-nji ýylda Çiftçiogullary maşgalasyndan Mehmet Nail Begiň we Kadyogullary maşgalasyndan deňizçi ofiser Osman Fewzi Begiň gyzy Patma Zehra hanymyň maşgalasynda eneden dogulýar. Mehmet Nail Beg Osmanly Harby Deňiz güýçlerinde gulluk edipdir we maýor harby derejesi bilen pensiýa çykýar. 1930-njy ýylda aýaly ýogalan Mehmet Beg üç çagasy bilen galýar, şeýle-de bolsa ol ikinji gezek öýlenýär. Nihal Atsyz Kadyköýde dürli mekdeplerde okaýar. Soňra Harby mekdebe girýär. Wagtyň geçmegi bilen Atsyz türkçilik pikirlerine eýerip başlaýar. Zyýa Gökalpyň jaýlanan günü türkçüligiň garşydaşlary bilen dawalaşandygy we asly arap Bagdatly leýtenant Mesut Süreýýa Efendi bilen aralarynda oňuşmazlyk ýüze çykyp, oňa harby salam bermändigi üçin 04.03.1925-nji ýylda 3-nji synpda okap ýörkä harby mekdebiň hataryndan çykarylýar. Üç aý soňra Kabataş Oglanlar liseýinde mugallymyň kömekçisi bolan Atsyz has soňa Deňiz ýollary uprawleniýesiniň Mahmyt Şewket Paşa portunda kätip bolup işleýär.

1926-njy ýylda Stambul «Darül Fünunyň» Edebiyat fakultetine we şol okuw jaýynyň Ýokary Mugallymçylyk bölümüne giren Atsyz bir

hepde soňra harby gulluga çagyrylýar. Atsyz Stambulyň Daşgysla diýen ýerinde 5-nji pyýada goşun batalýonynda 9 aý gulluk edýär.

Ahmet Najy atly dosty bilen «Anadolyda türklere degişli ýer atlary» atly makalasyňy «Türkiyat» mejmuasynda çykarmagy bilen taryhçy Mehmet Fuat Köprüliniň ünsini çeken Atsyz 1930-njy ýylda Edirneli Nazmyňyň diwanyňyň üstünde işleýär. Şol ýyl okuwyny hem tamamlýar. Atsyz bilen okan ýoldaşlaryňyň arasynda Tahsin Banguogly, Ziya Karamuk, Orhan Şaik Gökyaý, Pertew Naili Borataw, Nihad Samy Banarly ýaly tanymal şahslar hem bardy. Okuwyny tamamlandan soňra Edebiyat Fakultetiniň dekanı, professor Mehmet Fuat Köprüli 25.01.1931-nji ýylda ony öz ýanyna assistant edip alyp galýar. Atsyz şol ýyl «Darül Fünunyň» filosofiýa bölümini tamamlan Mehpere Hanyma öýlenýär, emma onuň bilen 1935-nji ýylda aýrylyşýar. 15.05.1931-nji ýyldan 25.09.1932-nji ýyla çenli «Atsyz» mejmuasyny çykarýar. Mehmet Fuat Köprüli, Zeki Welidi Togan, Abdylkadyr Inan ýaly beýik edebiýatçylaryň we taryhçylaryň jemlenen kollegiýasyndaky bu jurnal ylym, sungat ulgamlarynda uly seslenme döredýär. Respublikanyň ýaňy gurlan döwründe bu türkiçiligiň ýüzi bolupdy. Atsyz ilkinji makalalaryny «H.Nihal», hekaýalaryny bolsa «Ý.D» ady bilen bu jurnalda çykarýar. 1932-nji ýylyň iýulynda Ankarada geçirilen Birinji Türk Taryh Konferensiýasynda professor Zeki Welidi Togan we alym Reşid Galyp bilen aralarynda düşünişmezlikler döreyär.

19.09.1932-nji ýylda Reşid Galybyň Magaryf ministri bolmagy we az wagt geçmänkä hem Mehmet Fuat Köprüliniň dekanlykdan aýrylmagy bilen Aly Muzaffer Beg dekanlyga getirilýär. «Atsyz» mejmiasyndaky bir makalasyňy bahana edip, dekana Atsyz bilen dekanıň assistanty wezipesinden çetleşdirmäge görkezme berilýär. Uniwersitetden çykarylan Atsyz birnäçe gün geçenden soňra Edebiyat fakultetiniň dekanı bilen sataşýar we ony çahhananyň önünde suwa salma ýencýär. Munyň üçin hiç kim Atsyz zat diýmändir. Atsyz soňra Malatya orta mekdebine türk dili mugallymy bolup işe başlaýar, soňra Edirne liseýine edebiýat mugallymy bolup gidýär. Atsyz Edirne wagty «Atsyz» mejmuasynyň dowamy hökmünde aýlyk «Orhon» jurnalyny çykaryp

başlaýar. «Orhon» jurnalynda Türk Taryh Guramasy tarapyndan liseýlerde okuw kitaby hökmünde okadylmak üçin çykarylan dört tomluk taryh kitabynda goýberilen ýalňyşlyklary tankyt edendigi üçin 28.12.1933-nji ýylda Ministrler Kabineti tarapyndan «Orhon» jurnaly 9-njy sanyndan soň çykarylmagyny gadagan edýär. Dokuz aýlap ministrligiň gözegçiliginde bolan Atsyz soňra 09.09.1934-nji ýylda Kasympaşanyň Deňiz Gedikli mekdebine türk dili mugallymy edilip bellenyär. Dört ýyldan soň 01.07.1938-nji ýylda bu işindenem çykarylýar. Soňra Aýratyn ýokary ideal (Özel Yüce-Ülkü) liseýine geçen Atsyz Bosfor liseýinde hem edebiyatdan dersler beripir. Atsyz Bosfor liseýindekä neşirýat müdiri Selim Sarperiň teklibi bilen «Orhon» jurnalyňy ýañadandan çykaryp başlaýar. Ikinji Jahan urşy döwründe ýurtda kommunizme bolan ýakynlaşma bar hasap eden Atsyz «Orhonyň» üsti bilen «Biziň üçin türkiçilik bir gan meselesi bolşy kimin, şol derejede hem wyždan we medeniýet meselämizdir» diýip şol wagtyň premýer ministri Şükri Saraçoglyna açyk ýüzlenmekden çekinmedi. Atsyz 1944-nji ýylda jurnalyň 16-njy sanynda Ş.Saraçoglyna ikinji gezek ýüzlenip, Ahmet Jewat Emräniň, Pertew Naili Boratawyň, Sabahatdin Alynyň, Sadretdin Jelal Anteliň marksistik hereketlerde bolýandyklaryny we Bilim ministri Hasan Aly Yüjeliň kommunistleri goldaýandygyny öňe sürüp, Bilim ministrini öz islegi bilen işden gitmäge çagyrdy. Bu aç-açan ýüzlenme Stambulda, Ankarada we beýleki şäherlerde antikommunist mitingleriň geçirilip başlanmagyna badalga boldy. «Orhon» jurnaly ýene-de Ministrler Kabinetiniň karary bilen ýapyldy. Dosty Orhan Şaik Gökýaýyň arada durup ýaraşdyrjak bolmagyna garamazdan Sabahatdin Aly Nihal Atszyň üstünden kazyýete arz etdi. Kazyýet mejlisine Atszyň tarapdarlary bolan talyplar köpçüliginin alynmandygy üçin talyplar köçä dökülýärler. 19.05.1944-nji ýylda Prezident Ismet İnöni Atszy we tarapdarlaryny tankyt edip çykyş etmegi bilen Atsyz we onuň 34 egindeşine garşy kazyýetde iş açylýar. Aralarynda Alparslan Türkeş ýaly beýik şahsyýetlerden, professorlardan, mugallymlardan toplanan bu aýyplanýan egindeşler türmelere dykylyp «tabutluk» (odinoçka) kletkalarynda ezýet

görendiklerini ýatlaýarlar. «Milletçilik-Turançylyk dawasy» (pantürkizm) berilen bu dawa hepdede üç gün, jemi 65 gezek geçirilen kazyýet mejlisiniň netijesinde 29.03.1945-nji ýylda 6 ýyl 5 aý azatlykdan mahrum etmek jezasy berilýär.

Atsyz bu karar üçin appilyasiýa çykýar we Harby Tribunalyň 23.10.1945-nji ýyldaky karary bilen bir ýarym ýyldan son tussaglykdan boşadylýar. 05.08.1946-njy ýyldaky «Kenan Öner-Hasan Aly Ýüjel» dawasynda hem 31.03.1947-nji ýylda Atsyzgyň günäsizligine karar berilýär. 1947-nji ýylyň aprelinden 1949-njy ýyla çenli iş berilmedik Atsyz käbir kitaplaryny satmaga mejbur bolýar. Bir salym «Türkiýe» neşirýatynda işlän Atsyz Russiýa-Türkiýe uruşlary barada söz açýan «Türkiýe asla boýun egmez» atly kitabyny Surury Ermete atly bir şahsyň adyndan neşir etmäge mejbur bolýar. Atsyzgyň kursdaşlaryndan professor Tahsin Banguogly Bilim Ministri bolandan soňra ony 25.07.1949-njy ýylda «Süleýmaniýe» kitaphanasyna işgär edip belleýär. Demokrat partiýasynyň häkimiýete gelmegi bilen 25.09.1950-nji ýylda Haýdarpaşa liseýiniň edebiýat mugallymlygyna bellenyär.

04.05.1952-nji ýylda Ankaranyň Atatürk liseýinde «Türkiýäniň azat edilmegi» atly eden çykyşy üçin «Jumhuriýet» gazetini onyň garşysyna dawa açýar. Emma minisrtlik tarapyndan Atsyzgyň makalasynda aýdylýanlaryň dogrudygyny subut edýär. Liseýindäki wezipesini taşlap «Süleýmaniýe» kitaphanasyna dolanyp barýar we 01.04.1969-njy ýyla çenli kitaphanada işleýär. Ol 1962-nji ýylda döredilen «Türkçiler» krujogynyň başlyklygyny ýerine ýetirdi. 1964-nji ýyldan başlap aradan çykýança «Ötüken» jurnalyny neşir etdi.

Prezident Jewdet Sunaý döwründe hem kürtleriň Türkiýäniň Gündogarynda gizlin marksistik hereketlerde bolýandyklary barada ýazan birnäçe makalalary üçin kazyýet onyň garşysyna iş açanam bolsa, ýazyjynyň günäsiniň ýokdugy barada karar berilýär.

Bu gün Atsyzgyň gelejegi öňünden görendigini we nähili mamladygyny Türkiýäniň Gündogarynda jyrat atýan PKK, PÝD, HPG ýaly birnäçe kürt terrorist guramalaryny göreniňde göz ýetirip bolýar.

Hasan Dinçeriň Adalat ministri bolan döwründe Atsyz ýene

jogapkärçilige çekilýär, netijede kazyýet «Ötükeniň» hojaýyny Atsyz we jurnalyň jogapkär müdiri Mustapa Kaýabeki 15 aý tussag edýär. Prokuratura tarapyndan sökülenem bolsa, bu karar soňra oňlanýar. Infarktdan, gan basyşynyň ýokarlanmagyndan, agyr romatizmadan ejir çekýän Atsyz türmede ýatmaga ýaramsyz haty berilenem bolsa, ol kabul edilmän türmä dykylýar.

Karara esaslanan Jezalary ýerine ýetiriş müdirligi 14.11.1973-nji ýylda ony ir bilen öýünden alyp, Toptaşy Toptaşy türmesine getirýär, soňra ol Sagmaljylar türmesine geçirilýär. Atsyz 1 ýyl 6 aýlyk jezasyny çekmek üçin türmä salynanda ýokary okuw jaýlarynyň mugallymlary we talyplary Prezident Fahry Korutürke hat ýazyp onuň bagyşlanmagyny haýyş edýärler. Atsyznyň özi munuň üçin baş urmadygam bolsa Fahri Korutürk ony türmeden boşatdyrýar.

Ibnulemin Mahmyt Kemal Inal aýtmyşlaýyn, «Atlyny atyndan inderip biljek derejede gazaply ýazgylary ýazan» Atsyznyň okgunly we ýiti uslyby bardy.

10.12.1975-nji ýylda infarkt keseli gozgap başlaýar we ertesi penşenbe güni aradan çykýar. 13.12.1975-nji ýylda Kadyköýiň Osmanaga metjidinde okalan ikindi namazyndan soňra «Garaja Ahmet» gonamçylygynda jaýlanýar. Türkçüligiň esasy wekillerinden hasap edilen Atsyz güýçli türkolog hasaplanylýar.

Göktürk türkmenleri barada ýazan «Möjekleriň ölümi» we «Möjekler direlýär» romanlary bilen meşhurlyga eýe bolýar. «Däli Möjek» romany Osmanly imperiýasynyň başlangyç döwürlerinden söz açýar.

■ Käbir eserleri:

- 1). «Möjekleriň ölümi» (roman),
- 2). «Möjekler direlýär» (roman),
- 3). «Däli Möjek» (roman),
- 4). «Ruh adam» (roman),
- 5). «Ýollaryň soňy» (goşgular) we ş.m... Ýazyjy şahyrlaryň we alymlaryň terjimehaly